

SPECIAL Barn som far illa

Barnuppfostran utan våld –
en rättighet för varje barn

MARIE KÖHLER, doktorand, Lunds universitet, barnhälsovårdsöverläkare, enhetschef, Kunskapscentrum för barnhälsovård, Region Skåne
Marie.Kohler@skane.se

STEVEN LUCAS, med dr, barnhälsovårdsöverläkare, institutionen för kvinnors och barns hälsa, Uppsala universitet, Akademiska barnsjukhuset

Barnuppfostran väcker ofta stort intresse, bland annat i diskussioner i medierna. Det gemensamma samtalen är en del av samhällsengagemanget och kan både öka medvetenheten om barns behov och påverka attityder hos barn och vuxna. Forskning om barnuppfostran har framför allt bedrivits inom samhällsorienterade discipliner, men även medicinsk forskning har bidragit med viktiga perspektiv. Tidigt kom läkare att spela stor roll genom att uppmärksamma barns utsatthet vad gäller våld. Ett växande antal studier visar att utsatthet för våld i barndomen, förutom de omedelbara effekterna, är kopplat till både psykisk och fysisk ohälsa under barndomen och även hos vuxna [1, 2]. I denna artikel ger vi en kort historisk översikt över barnuppfostran i Sverige, kopplat till våld mot barn, och blickar även ut på den internationella arenan.

Kort historik

Världshistoriskt sett har våld mot barn och kränkningar varit en vanlig del i uppfostran [3].

Vi har begränsad kunskap om de historiska förhållandena i Sverige vad gäller barnuppfostran. Många uppgifter tyder på att barnaga under århundraden har varit en använd metod, bland annat för att fostra barn till underkastelse och gudfruktighet [4]. I skolan har fysisk bestraffning använts utbrett som en del av vardagen, vilket dock började ifrågasättas under slutet av 1800-talet. Successivt kom beslut om att förbjuda aga i skolan på olika stadier, och från 1958 gällde detta inom hela folkskolan (SOU 2001:18). Frågan om barnmisshandel i hemmen uppmärksammades också vid denna tid i Sverige, bland annat i en rapport om svår fysisk barnmisshandel [5]. Efter fallbeskrivningar i Läkartidningen 1964 [6] fördes omfattande diskussioner i bland annat riksdagen, och under de kommande åren tillsattes flera utredningar i frågan.

Internationellt hade frågan precis uppmärksammats, till exempel genom den vetenskapliga artikeln »The battered child syndrome«, i tidskriften JAMA 1962, som bröt tystnaden kring barnmisshandel och beskrev våld mot barn som utövades av föräldrar eller fosterföräldrar som »en signifikant orsak till funktionsnedsättning och död i barndomen« [7].

I vårt land spådde några uppmärksammade fall av dödsmisshandlar av barn på debatten och förslag om en lag mot barnaga ställdes. Som första land i världen förbjöd Sverige 1979 all kroppslig bestraffning. Lagtexten lød: »Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran. Barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling« (Föräldrabalken 6 kap 1 §). Som exempel på annan kränkande behandling angavs i propositionstexten inläsning. Opinionsen hade redan då påverkats så att mindre än en tredjedel av svenska föräldrar var positiva till kroppslig bestraffning, jämfört med på 1960-talet då över 50 procent av föräldrar var

positiva till aga och över 90 procent utövade kroppslig bestraffning mot förskolebarn [8]. Efter lagens tillkomst höjdes röster om att frammana alternativ till aga, vilket motiverade regeringen till att skapa föräldrautbildningssystemet på bred bas för blivande och nyblivna föräldrar [9]. Man såg förslaget som en del i arbetet att skapa en god uppväxtmiljö för barnen och över huvud taget till att forma ett barnvänligt samhälle. Senare har denna fråga länkats in i arbetet med barnrättsfrågor, och 1990 ratificerade Sverige FN:s konvention om barnets rättigheter. Frågan om våld finns med även här, i artikel 19: »Varje barn har rätt att skyddas mot fysiskt eller psykiskt våld, övergrepp, vanvård eller utnyttjande av föräldrar eller annan som har hand om barnet.« I sin ursprungliga form innehåller inte Barnkonventionen något agaförbud. FN:s barnrättskommitté har dock senare i två allmänna kommentarer uttalat som sin bestämda uppfattning att alla former av kroppslig bestraffning och annan kränkande eller förnedrande behandling bör förbjudas [10].

Hur är dagsläget för barn?

Kroppslig bestraffning tillhör ett spektrum av våld mot barn. Där barnaga är accepterat är också allvarligare våld mot barn vanligare [8, 11]. Mörkertalet vad gäller barn som är utsatta för våld är med all säkerhet mycket stort. Världshälsoorganisationen (WHO) har, trots ett bristande underlag, uppskattat att antalet barn mellan 0 och 14 år som årligen utsätts för misshandel är cirka 40 miljoner och att cirka 53 000 barn mördas [12]. En överväldigande andel av världens barn saknar lagstadgat skydd mot våld, övergrepp och kränkningar. Efter Sveriges viktiga steg att lagstifta mot aga har fler länder, framför allt i Europa, följt efter vilket innebär att vid en sammanställning 2013 hade drygt 5 procent av världens barn lagstadgat skydd [13]. Sedan dess har ytterligare några tillkommit och i dag har 41 länder lagstiftning mot barnaga, se Figur 1.

I en internationell jämförelse mellan sex högt utvecklade länder – Sverige, England, Nya Zeeland, Australien, Kanada och USA – hade Sverige lägst nivåer av barnmisshandel [14]. Faktorer som omfattningen av barnfattigdom, riskfaktorer hos föräldrarna och samhällsinsatser har enligt författarna betydelse, och man betonade särskilt Sveriges universella föräldrastöd. Även i Sverige finns det en stark koppling mellan föräldrarnas erfarenheter och relationer och barns våldsutsatthet. En aktuell forskningsgenomgång gjord inom Kommissionen för ett hållbart Malmö visar att sambanden mellan

SAMMANFATTAT

Fysisk bestraffning tillhör ett spektrum av våld mot barn.

Som första land i världen lagstiftade Sverige 1979 om förbud mot barnaga i hemmet.

Många länder har följt efter, men 2013 hade endast 5,4 procent av världens barn lagstadgat skydd mot våld och kränkningar.

Trots att barns rättigheter står på agendan på stats- och myndighetsnivå i Sverige är våld mot

barn ett folkhälsoproblem som sammanhänger med ekonomisk och social samhällsutveckling och ger allvarliga konsekvenser i både barndomen och vuxenlivet. **Mörkertalet är stort**, och fortsatt arbete för att synliggöra och minska barns utsatthet samt öka barns rättigheter är nödvändigt. **Hälso- och sjukvårdspersonal** har en viktig funktion att fylla i detta arbete.

Figur 1. Barnens världskarta – länder med lagstiftning mot barnaga. Förlaga från Rädda Barnen, Linus Östholm och Fredrik Lund/DDB Stockholm.

socioekonomiska faktorer och våld mot barn är tydliga [15]. Allra starkast är sambandet mellan våld mot barn och partnervåld. Ett flertal studier i Sverige och internationellt har visat att upp till 60 procent av kvinnor som söker vård för sitt barn på grund av misshandel själva har blivit utsatta för våld av sin partner. Omvänt har det också visats att 30–60 procent av barn till kvinnor som misshandlats av sin partner också har blivit slagna i hemmet [8]. Oftast är det den man som utövar våld mot kvinnan som slår barnet, men ibland är det den våldsutsatta kvinnan som är förövare mot barnet [16].

Som ett sätt att kartlägga synen på barnuppfostran och förekomsten av kroppslig bestraffning har upprepade svenska undersökningar gjorts där man tillfrågar föräldrar om deras attityder till barnuppfostran och vilka uppfostringsmetoder man använt under det senaste året för ett specifikt barn. Samtidigt tillfrågades barn i högstadiet om vilka uppfostringsmetoder de själva hade upplevt under hela livet och vad de tyckte att en förälder får göra mot sitt barn i uppfostrings-syfte. I den senaste undersökningen 2011 konstateras att andelen föräldrar som är positivt inställda till fysisk bestraffning är oförändrad (8 procent) sedan år 2006 (7 procent) [8]. Tre procent av föräldrarna uppger att de har slagit sitt barn under det senaste året. Bland ungdomar i nionde klass som deltog i studien uppgav 10,5 procent att de blivit slagna enstaka gånger och 3 procent att de blivit slagna många gånger. Dessa siffror stämmer väl överens med aktuella studier från Norge, Finland och Danmark.

De nordiska länderna tycks således ha följts åt i både inställning till och lagstiftning mot aga. Andra europeiska länder har inte hunnit lika långt i fråga om föräldrars attityder och beteende. En anledning kan vara att den allmänna opinionen inte hade svängt i frågan om barnagens olämplighet som uppfostringsmetod innan lagstiftningen antogs i dessa länder. I en studie år 2007 där föräldrar i fem europeiska länder tillfrågades om barnuppfostran uppgav 62 procent av föräldrar i Österrike, nästan 20 år efter att aga förbjöds, att de någon gång hade gett sitt barn en smäll på stjärten [17]. I Tyskland, där aga förbjöds år 2000, var siffran 68 procent, och i Spanien, som nyligen fått en sådan lag, 80 procent. Frankrike

har ingen lag mot aga, och där uppgav 87 procent av föräldrarna att de tilldelat sitt barn en sådan smäll. I samma studie uppgav 17 procent av svenska föräldrar att de använt kroppslig bestraffning mot sitt barn.

Ett helt forskningsfält med fokus på betydelsen av våld och omsorgssvikt för barns hälsa och utveckling har vuxit fram de senaste decennierna, och den vetenskapliga produktionen inom området växer explosionsartat. Internationellt framhåller några förespråkare för aga att det är ett effektivt sätt att fostra barn till socialt acceptabelt beteende och att det inte ger några långsiktiga skador på barnet [18]. Motståndare hävdar att aga i stället är verkningslös i uppfostrings-syfte och att kränkningen som barnet upplever i samband med aga kan orsaka psykiskt trauma. Vetenskapliga studier har pekat mot att aga saknar positiva effekter på barns beteende och upplevs som kränkande av barnen [19].

Trots framgångsrikt arbete mot barnaga har Sverige vid upprepade tillfällen kritiserats av FN:s barnrättskommitté, som regelbundet granskar länders arbete med Barnkonventionen. Bland annat har kritiken handlat om att statistiken är otillräcklig vad gäller sexuella övergrepp. I arbetet med sin vägledning 2013 om barn som far illa eller riskerar att fara illa gjorde Socialstyrelsen en genomgång av området och uttryckte att pålitlig statistik saknas. Särskilt svårt är det att veta hur utbredd omsorgssvikt är. Dock är det så att både forskning och verksamhetsstatistik tyder på att personal inom hälso- och sjukvården, trots anmälningsskyldigheten, underlåter att göra anmälningar till Socialtjänsten när barn far illa eller riskerar att fara illa.

Slutord

År 1978 tilldelades Astrid Lindgren den tyska bokhandelns fredspris och i sitt tacktal tog författaren upp frågan om barnuppfostran och behovet av fostran utan våld [20]. Våld föder våld, menar Astrid Lindgren och kopplar ihop attityder och förhållanden i hemmen med världens krig och konflikter. Astrid Lindgren talar för en antiauktoritär fostran med ömsesidig respekt mellan barn och föräldrar. Nu kan vi se tillbaka på flera decennier av positiv utveckling vad gäller generella

KLINIK & VETENSKAP ÖVERSIKT

attityder till barn. Dock behöver vi komma ihåg att denna utveckling inte skett av sig själv. Vi må vara världs bäst på området, men barns livsvillkor behöver fortsatt kartläggas och beforskas.

Arbetet för barns rättigheter behöver stärkas – också inom hälso- och sjukvården. Universella erbjudanden behövs till exempel i form av föräldrastöd inom mödra- och barnhälsovården. Insatser till utsatta familjer behöver utvecklas och tidiga signaler om att barn riskerar att fara illa följas upp samt samverkan mellan olika aktörer runt familjen förbättras. För att kunna göra detta behöver professionerna i hälso- och sjukvården öka kunskaperna om livsvillkorens betydelse för hälsa samt arbeta med en helhetssyn i bemötandet av barn och deras familjer. Anställda i hälso- och sjukvården behöver ständigt vara uppdaterade om medicinska bedömningar i de komplexa fall som barnmisshandel är. De kan också föra barnens talan när barnen annars inte lyssnas på.

■ *Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Inga uppgivna.*

SUMMARY

The view of children and child rearing has undergone a marked change in our country over the past 50 years. As the first country in the world, Sweden passed legislation 1979 on the prohibition of corporal punishment in the home. Many countries have followed suit, but at present, only 5,4% of the world's children have legal protection against violence and abuse. Children's rights are on the agenda, including work towards implementing the Convention on the Rights of the Child. Child abuse is nevertheless a major public health problem with serious implications in both childhood and adulthood, and is tied into both economic and social disadvantage. The childhood adversity we see is only the tip of the iceberg and continued efforts are necessary to identify and reduce the vulnerability of children and protect children's rights. Health care professionals have an important role to play.

REFERENSER

1. Felitti VJ, Anda RF, Nordenberg D, et al. Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults. The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *Am J Prev Med.* 1998;14(4): 245-58.
2. Gilbert R, Widom CS, Browne K, et al. Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *Lancet.* 2009; 373(9657):68-81.
3. McCole Wilson R. A study of attitudes towards corporal punishment as an educational procedure from the earliest times to the present. Nijmegen: Nijmegen University; 1999.
4. Bergenlöv E. Drabbade barn: aga och barnmisshandel i Sverige från reformationen till nutid. Lund: Nordic Academic Press; 2009.
5. Selander P. Multipla frakturer hos spädbarn vid förnekta trauma. *Läkartidningen.* 1957;45(9):611-6.
6. Frisk A. Misshandlade småbarn. *Läkartidningen.* 1964;61(41):3005-11.
7. Kempe CH, Silverman FN, Steele BF, et al. The battered-child syndrome. *JAMA.* 1962;181:17-24.
8. Janson S, Jernbro C, Långberg B. Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige – en nationell kartläggning 2011. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset; 2011.
9. Regeringskansliet. Föräldrautbildning och förbättringar av föräldraförsäkringen m m. Prop. 1978/79:168.
10. Barnombudsmannen. Barnkonventionen. Allmänna kommentarer [citerat april 2014]. <http://www.barnombudsmannen.se/barnkonventionen/allmannakommentarer/>
11. Zolotor AJ, Theodore AD, Chang JJ, et al. Speak softly – and forget the stick. Corporal punishment and child physical abuse. *Am J Prev Med.* 2008;35(4):364-9.
12. Krug EG, Dahlberg LL, Mercy JA, et al (editors). World report on violence and health. Geneva: World Health Organization; 2002.
13. Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children/Save the Children. Ending legalised violence against children. Global report 2013. http://resourcecentre.savethechildren.se/sites/default/files/documents/global_report_2013_singles1.pdf
14. Gilbert R, Fluke J, O'Donnell M, et al. Child maltreatment: variation in trends and policies in six developed countries. *Lancet.* 2012;379(9817):758-72.
15. Janson S. Barn som far illa. Om sambandet mellan social och ekonomisk utsatthet och ökad risk för övergrepp på barn. I: Köhler M. Barn i Malmö. Skilda livsvillkor ger ojämlik hälsa. Ett diskussionsunderlag framtaget för Kommission för ett socialt hållbart Malmö. 2012. p. 79-89.
16. Casanueva CE, Martin SL. Intimate partner violence during pregnancy and mothers' child abuse potential. *J Interpers Violence.* 2007;22(5):603-22.
17. Bussman KD, Erthal C, Schroth A. Effects of banning corporal punishment in Europe: A five-nation comparison. I: Durrant JE, Smith AB, editors. Global pathways to abolishing physical punishment. Realizing children's rights. New York: Routledge; 2011. p. 299-322.
18. Corporal punishment: a scientific review of its use in discipline. Gainesville, FL: American College of Pediatricians; 2007. <http://www.acped.org/the-college-speaks/position-statements/parenting-issues/corporal-punishment-a-scientific-review-of-its-use-in-discipline>
19. Gershoff ET. Spanking and child development: we know enough now to stop hitting our children. *Child Dev Perspect.* 2013;7(3):133-7.
20. Lindgren A. Aldrig våld! Stockholm: Salikon förlag; 1978.